

บทบาทของผู้นำชุมชนที่มีต่อการสร้างเสริมสุขภาวะของสมาชิกในชุมชนในช่วงการแพร่ระบาดเชื้อ COVID -19

The Role of Community Leaders in Enhancing the Well-Being of Community

Members during the Spread of COVID-19

วิทวัส ช้างศร^{1*}, มีชัย ออสุวรรณ²

¹นักวิชาการอิสระ 137 หมู่บ้านเสรี พระรามเก้า ถนนพัฒนาการ 58

แขวงสวนหลวง เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร 10250

²สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10900

Vittavat Changsorn^{1*}, Meechai Orsuwan²

¹Independent Scholar, 137 Seri Village Rama XI, Phatthanakan Road 58,

Suan Luang Subdistrict, Suan Luang Distrct, Bangkok 10250

²Division of Educational Administration, Faculty of Education, Kasetsart University, Bangkok 10900

*Corresponding authors, e-mail : vittavat.c@ku.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผู้นำของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นนทบุรี ขอนแก่น กระบี่ กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี ในการเสริมสร้างสุขภาวะของสมาชิกในชุมชน ในช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เป็นงานเชิงคุณภาพแบบเฉพาะกรณี (Case Studies) ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์และสรุปผลได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 20 คน คือ ผู้นำชุมชน 7 คน และสมาชิกชุมชน 13 คน โดยทำการเก็บข้อมูลในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม 2564 ถึงเดือนกรกฎาคม 2565 ทั้งนี้ข้อมูลได้ถูกนำมาจำแนก จัดหมวดหมู่ และตีความ หลังจากนั้นนำมาเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ในประเด็นบทบาทของผู้นำชุมชนที่ส่งเสริมการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ผลการวิจัยพบว่าผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญ อย่างยิ่งต่อพฤติกรรมด้านสุขภาพอนามัยของสมาชิกในชุมชนตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ใน 8 บทบาทด้วยกัน คือ “นักสร้างแรงบันดาลใจ” “ผู้สร้างพื้นที่การเรียนรู้สู่สาธารณะ” “ผู้สร้างผู้นำ” “มือประสาน” “ผู้ระดมทรัพยากร” “ผู้สร้างสันติ” “ผู้สร้างทุนนุชย์” และ “นักประชาสัมพันธ์และสื่อสาร” จากผลการศึกษา (ເຄົາໄປໃຊ້ປະໂຍບນີ້ໄດ້ อย่างເປົ້າ)

คำสำคัญ: ผู้นำชุมชน สุขภาวะชุมชน การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

Abstract

The purpose of this qualitative research was to examine the community leaders' roles in enhancing the well-being of community members who resided in Bangkok, Samutprakarn, Nonthaburi, Khonkaen, Krabi, Kanchanaburi and Suphanburi during the COVID-19 pandemic. Using case studies as a research design, the researchers collected data through In-depth Interviews with 20 Key Informants (7 community leaders and 13 community members) to interpret the roles of the community leaders in enhancing the well-being of community members during the spread of COVID-19. The data were collected during October 2021 and October 2022. The research found that their community leaders took on eight (8) vital roles: motivator, learning space creator, leader maker, facilitator, fundraiser, peacemaker, human resource creator, and public relation and communicator.

Keywords: leadership, community well-being, participatory communication

บทนำ

สุขภาวะชุมชน คือ ความ “อยู่ดีมีสุข” ของสมาชิกในชุมชน มี 5 องค์ประกอบ คือ หนึ่ง สุขภาวะทางกาย เนื่องจากบุคคลมีสุขภาพและสมรรถภาพร่างกายที่ดี สามารถทำกิจกรรมอย่างเต็มศักยภาพ โดยปราศจากความเจ็บป่วยทางกายที่จะลดผลผลิตภาพของตน⁽¹⁾ สอง สุขภาวะทางใจ เกิดจากคนในชุมชนมีความพึงพอใจ ยอมรับและเห็นคุณค่าของตัวเองและผู้อื่น⁽²⁾ สาม สุขภาวะทางเศรษฐกิจ เกิดจากสมาชิกในชุมชนที่สามารถสร้างรายได้จากการมีงานทำ เพื่อนำไปจับจ่ายใช้สอย อดออมและชำระหนี้ เพื่อให้ตนเองมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ⁽³⁾ สี่ สุขภาวะทางสังคม เกิดจากการเปลี่ยนแปลงปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในชุมชน เพื่อความอยู่รอดอย่างมีความสุขในสังคม⁽⁴⁾ และ ห้า สุขภาวะทางสิ่งแวดล้อม เกิดจากการเข้าถึงบริการสาธารณสุขพื้นฐาน กิจกรรมพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม สภาพความเป็นอยู่โดยรวม⁽⁵⁾ เป็นต้น

การแพร่ระบาดของเชื้อ COVID -19 ตลอดระยะเวลาเกือบ 3 ปีที่ผ่านมาทำให้การดำเนินชีวิตและทัศนคติของคนเปลี่ยนไป โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีกลุ่มคนพากออาศัยในลักษณะของ “ชุมชน” ที่ต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันอยู่เสมอ การใช้ชีวิตในแบบใหม่บ่นโลกใบเดินจำเป็นที่คนในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรม และการใช้ชีวิตประจำวันเพื่อช่วยเหลือร่วง ด้วยการแพร่ระบาด คัดกรอง ส่งและช่วยให้ผู้ที่หายป่วยได้กลับมาใช้ชีวิตในสังคมอย่างปกติ รวมไปถึงการช่วยเหลือซึ่งกันระหว่างสมาชิกในเรื่องเศรษฐกิจ กิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากสมาชิกชุมชน ทุกคนในชุมชนต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน ร่วมมือในการสร้าง ถ่ายทอดและดำเนินไว้ซึ่งความรู้อันจะทำให้สุขภาวะชุมชนเกิดขึ้น โดยผ่านการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้และความร่วมมือกันในเชิงรุก โดยใช้ความแข็งแกร่งของสังคมและความสัมพันธ์ของสถาบันทางสังคม เพื่อนำมาสู่การพัฒนาสุขภาวะชุมชน⁽⁶⁾ ซึ่งเกิดจากการศึกษาชุมชนในด้านสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และระบบคิด⁽⁷⁾ โดยใช้กระบวนการที่มีแบบแผน มีลักษณะเฉพาะที่ตอบโจทย์

บริบทของแต่ละชุมชน ใช้ความรู้ภูมิปัญญาทั้งภายในและภายนอกชุมชน สร้างประสบการณ์ให้แก่สมาชิก เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติ เพื่อร่วมกันกำหนดเป้าหมาย ดำเนินการ ประเมินผล และสะท้อนผล วัตถุประสงค์ไม่ได้ถูกกำหนดด้วยตัว ไม่โน้มน้าวผู้มีส่วนร่วมให้ยอมรับข้อเสนอที่กำหนดไว้ล่วงหน้า แต่ชี้ชวนให้สำรวจสถานการณ์ และนิยามการเปลี่ยนแปลงด้วยตัวของเขารอง⁽⁸⁾ บนพื้นฐานประชาธิปไตยและความยุติธรรมที่ปลื้กคนรากหญ้า ยกจน และคนชายขอบ เน้นคนเป็นศูนย์กลาง สร้างโอกาสและปฏิบัติต่อทุกข้อเสนออย่างเท่าเทียม สร้างฉันทามติร่วมกัน ผ่านการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ในระดับพื้นที่⁽⁹⁾ ซึ่งเป็นทั้งพื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่สื่อสารที่บุคคลมาร่วมกลุ่มกันเพื่อประนีประนอม แสดงออก แลกเปลี่ยน ประกอบกิจกรรม ในประเด็นที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน⁽¹⁰⁾

ทุกวันนี้ปัญหาในการพัฒนาสุขภาวะชุมชนเป็นปัญหาจากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการสั่งจากบนลงล่าง (top-down) ที่มีคำสั่งหรือแนวทางมาจากส่วนกลาง⁽¹¹⁾ ที่กำหนดผลลัพธ์ไว้ล่วงหน้า การแก้ไขปัญหาจึงมักไม่ตรงกับความต้องการของชุมชน คงเป็นเรื่องยากในการให้ส่วนกลางปรับเปลี่ยนนโยบาย วิธีการที่ชุมชนสามารถทำได้คือการสร้างชุมชนให้แข็งแกร่ง มีอำนาจต่อรองกับเครือข่ายภายนอก⁽¹²⁾ โดยบทความนี้ได้เสนอแนวทางการพัฒนา สุขภาวะชุมชน และบทบาทผู้นำชุมชนที่เหมาะสมในการพัฒนาด้านสุขภาวะชุมชนที่เกิดจากการสร้างความร่วมมือกันในชุมชน และการสนับสนุนจากภายนอกอย่างมีความสมดุลทางอำนาจ นอกจากนี้ชุมชนยังมีการวางแผนและปฏิบัติอย่างยึดหยุ่น ที่สอดรับกับสังคมสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงเร็ว และมีความท้าทายใหม่ ๆ เกิดขึ้นมาอยู่เสมอ

ในการบริหารจัดการภาวะวิกฤตอันเนื่องมาจากการแพร่ระบาดของโรคติดต่อในชุมชนที่มีความแตกต่าง หลากหลายทั้งในเรื่องภูมินิเวศและวัฒนธรรม แต่ละชุมชนจำเป็นต้องมี “ศูนย์รวมของชุมชน” (community focal point) ที่ผู้นำชุมชนสามารถ “สวมบทบาท” ที่หลากหลายตามสถานการณ์ที่เป็นจริง และเป็นพื้นเพื่อที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาและขับเคลื่อนสุขภาวะของสมาชิก⁽¹³⁾ ในปัจจุบันตำแหน่งผู้นำไม่ผูกขาดแก่ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นการถาวร แต่เป็นบทบาทซึ่วครรภ์ มีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนระหว่างคนในองค์กรตามแต่สถานการณ์ความต้องการในขณะได้ขณะหนึ่ง บางองค์กรมีโครงสร้างที่สับซับซ้อน ดังนั้นบุคคลในองค์กรในลักษณะนี้สามารถสวมบทบาทผู้นำและผู้ติดตามไปพร้อมกัน บนพื้นฐานของผลประโยชน์และความเชี่ยวชาญ⁽¹⁴⁾ ความเป็นผู้นำไม่ใช่สิ่งที่มีโดย自然และสร้างให้ผู้นำคือผู้ได้รับมอบหมายจากกลุ่มให้เป็นผู้ที่รับผิดชอบ กำหนดทิศทางของกลุ่ม และมีอำนาจตัดสินใจ มีอิทธิพลต่อสมาชิกเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน⁽¹⁵⁾ แนวคิดที่สำคัญในปัจจุบันคือ “ผู้นำเหนือผู้นำ” โดย ดารุวรรณ ภิวิการ⁽¹⁶⁾ เสนอว่า ผู้นำคือผู้กระตุ้นให้เกิดวัฒนธรรมในการนำตนเองในองค์กร โดยการทำตนให้เป็นแบบอย่าง เพิ่มความมั่นใจ และอิสระของผู้ร่วมงาน เพื่อให้สมาชิกสามารถพัฒนาศักยภาพในระดับที่สูงสุดของแต่ละบุคคลได้ ฉะนั้น ผู้นำควรเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ซื่อสัตย์ สามารถวางแผนงานและกำหนดเป้าหมายได้ มีความจริงใจ อ่อนน้อมถ่อมตน และมีความมุ่งมั่น เป็นต้น ภารกิจที่สำคัญในการเป็นผู้นำชุมชนคือ สร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นตัวกลางในการจัดการความรู้ สร้างความร่วมมือกันและเกิดการเรียนรู้ ที่ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม หากชุมชนไม่สามารถรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงก็มักนำไปสู่การขาดการพัฒนาด้านทรัพยากรม努ษย์ ชุมชนอ่อนแอก ทุนทางสังคมมีความสำคัญน้อยลง ขาดการมีส่วนร่วม และจิตสาธารณะ เป็นต้น⁽¹⁷⁾ ดังนั้นผู้นำชุมชนจึงเป็นหัวเรือใหญ่ที่นำการเปลี่ยนแปลง เป็นคนกลางที่ประสานความร่วมมือ และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สมาชิกในชุมชนจากการทบทวนงานวิจัยในอดีตพบการศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนกับพัฒนาระบบที่มีผลต่อสุขภาวะของสมาชิกในชุมชน เช่น

งานวิจัยของ นฤก ไชยสุขทักษิณและคณะ⁽¹⁸⁾ และงานวิจัยของ สมพันธ์ เตชะอธิกและวินัย องศ์อ่าสา⁽¹⁹⁾ ที่ศึกษาสนับสนุนการสร้างสุขภาวะในพื้นที่และชุมชนโดยใช้ผู้นำเป็นพื้นเพื่องหลัก หรือ “ผู้นำสุขภาพ” ใน การ ขับเคลื่อน “ชุมชนสุขภาวะ” อย่างไรก็ตามงานวิจัยเหล่านี้จัดทำขึ้นในภาระณ์ที่ปกติ และเป็นการพูดถึงบทบาท ผู้นำชุมชนที่สร้างสุขภาวะพื้นฐานในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อโรคโควิด-19 ไม่ได้เจาะจงบทบาทของผู้นำใน สถานการณ์วิกฤต เนื่องจากช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อโรคโควิด-19 ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ “ไม่ปกติ” ที่ผู้นำชุมชนอาจต้อง มีการปรับตัวและรวมบทบาทที่แตกต่างจากการเป็น “ผู้นำสุขภาพ” ในสถานการณ์ปกติ เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว ชุมชนมีลักษณะของการเป็น VUCA (ผันผวน ยากจะคาดเดา ฉับพลันไม่ทันตั้งตัว) ที่ผู้นำชุมชนต้องทำงานร่วมกัน อย่างใกล้ชิดกับทุกฝ่ายทั้งภายในชุมชนและหน่วยงานภายนอก เนื่องจากเป็นสถานการณ์ที่รุนแรงเกินกว่าที่คนใน ชุมชนจะสามารถรับมือได้โดยลำพัง ในการศึกษาครั้นนี้คุณผู้วิจัยจึงได้มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่การวิจัยให้ครอบคลุมชุมชนในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ทั้งในกรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นนทบุรี ขอนแก่น ระบี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี บางชุมชนอยู่ในเมือง บาง ชุมชนอยู่นอกเมือง เพื่อวิเคราะห์บทบาทของผู้นำชุมชนในสถานการณ์วิกฤตที่สามารถสะท้อนบทบาทหน้าที่ของการ เป็น “ผู้นำสุขภาพ” ได้หลากหลาย สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่มากที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนที่ส่งเสริมการเสริมสร้างสุขภาวะของสมาชิกชุมชนในช่วงการแพร่ระบาด เชื้อโรค COVID 2019

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานเชิงคุณภาพแบบเฉพาะกรณี (Case studies) ที่เชื่อว่าบุคคลมีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ ตามยังคงอย่างที่เป็นจุดร่วมกันภายใต้ภาระณ์ที่แตกต่างกัน โดยศึกษาข้อมูลเอกสาร ศึกษาชุมชนสุขภาวะ 7 แห่ง เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับคนในแต่ละชุมชน ๆ ละ 1 - 3 คน ในกรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นนทบุรี ขอนแก่น ระบี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี โดยไม่มีการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลและชื่อชุมชน ใช้ประเด็นคำถามเกี่ยวกับบทบาทผู้นำชุมชน และสุขภาวะชุมชน ในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อโรค COVID-19 ซึ่งมี รายละเอียดการดำเนินงานดังนี้ **โครงการที่ 1** การศึกษาเอกสารแนวคิดทฤษฎีจาก บทความวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบทบาทของผู้นำ สุขภาวะชุมชน การเรียนรู้ชุมชน และการสื่อสารอย่างมี ส่วนร่วม เพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย **โครงการที่ 2** ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยคัดเลือก 7 ชุมชนเป็นพื้นที่ ในการวิจัย **โครงการที่ 3** ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนจำนวน 7 คน (จาก 7 จังหวัด) และสมาชิกใน ชุมชน ๆ ละ 1 – 2 คน เป็นการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกโดยทำการลงสนามเพื่อเก็บข้อมูล 3-4 ครั้ง (ช่วงแรกของ การแพร่ระบาดเชื้อโรค และช่วงที่เชื้อโรคโควิดแพร่ระบาดอย่างรุนแรงแล้ว) ต่อหนึ่งชุมชน เพื่อได้ข้อมูลด้านบทบาท ของผู้นำชุมชนในการพัฒนาสุขภาวะชุมชนของแต่ละชุมชน และนำไปพนวกับการศึกษาเอกสาร และพัฒนาเป็น ลักษณะบทบาทของผู้นำที่ส่งเสริมการสร้างสุขภาวะสมาชิกในชุมชน **โครงการที่ 3** การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีเชิง

คุณภาพ แบบอุปนัย จำแนกประเภทจัดหมวดหมู่ สร้างข้อสรุป และตีความหมาย ในรูปแบบบรรยายเชิงพรรณา ครอบคลุมในเรื่องบทบาทของผู้นำชุมชนที่มีต่อการสร้างเสริมสุขภาวะของสมาชิกในชุมชนในช่วงการระบาดของเชื้อโรค COVID-19

สถานที่ศึกษา (settings) ทั้งสิ้น 7 ชุมชน โดยมีเกณฑ์ในการการคัดเลือกชุมชนดังนี้ หนึ่ง เป็นชุมชนเมืองที่มีประชากรหนาแน่น เช่น อาคารชุดและชุมชนแออัดที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นนทบุรี ขอนแก่น กระปี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี ส่อง เป็นชุมชนที่มีประชากรไม่เกิน 20,000 คน มีกิจกรรมด้านสุขภาวะอย่างน้อยเดือนละครั้ง และสามเป็นชุมชนที่เคยได้รับรางวัลด้านสุขภาวะชุมชนในระดับท้องถิ่นถึงระดับประเทศ ทั้งนี้ชุมชนทั้ง 7 แห่ง ประกอบด้วย 1) ชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร 2) ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดนนทบุรี 3) ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดสมุทรปราการ 4) ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดสุพรรณบุรี 5) ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดกระปี 6) ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น และ 7) ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี

การเลือกผู้ให้ข้อมูล ในงานวิจัยนี้มีผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวนทั้งสิ้น 20 คน จำแนกเป็นประธานชุมชน 7 คน และสมาชิกชุมชนที่เห็นแก่นำชุมชน ๆ ละ 1 - 2 คน ทั้งนี้คณะกรรมการจัดได้ทำการอธิบายวัตถุประสงค์ของงานวิจัย พร้อมเปิดโอกาสให้ทุกคนได้ซักถามข้อสงสัยพร้อมทั้งแจ้งกับผู้ให้ข้อมูลทราบว่ามีสิทธิ์ที่จะยกเลิกการให้ข้อมูลเมื่อใดก็ได้ จากนั้นทำหนังสือถึงประธานชุมชนและผู้ที่แสดงเจตจำนงที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลเพื่อนัดสัมภาษณ์

วิธีการเก็บข้อมูล 1) การศึกษาเอกสารแนวคิดทฤษฎีจาก บทความวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบทบาทของผู้นำ สุขภาวะชุมชน การเรียนรู้ชุมชน และการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม 2) การสัมภาษณ์เชิงลึก 3) การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม โดยการสังเกตกิจกรรมของชุมชน สภาพแวดล้อมและความเป็นระเบียบเรียบร้อย 4) ข้อมูลจากสื่อของชุมชนคือ Facebook และเวปเพจ โดยเก็บข้อมูลจนกระทั่งอิ่มตัวหรือมีข้อท้าทายหรือสงสัยอื่น ๆ อีก

เด้การสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 1) ข้อมูลทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลจำเพาะของชุมชน และประวัติชุมชน 2) การดำเนินงานเรื่องการส่งเสริมสุขภาวะในชุมชนในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อโรคโควิด-19 3) หลักการ/แนวคิดที่ผู้นำชุมชนใช้ในการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาวะ ในสถานการณ์ COVID-19 4) ปัญหาอุปสรรค และการแก้ไขในการดำเนินงานด้านสุขภาวะชุมชน 5) บทบาทของผู้นำชุมชนในการขับเคลื่อนสุขภาวะในชุมชน

จิริยธรรมในการเก็บข้อมูล ไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูล สอบถามข้อมูลส่วนบุคคลเท่าที่จำเป็น และบอกตัวแทนสถานที่ศึกษาไว้ เพื่อยกในการระบุพื้นที่/ตัวบุคคล

การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีเชิงคุณภาพ แบบอุปนัย จำแนกประเภทจัดหมวดหมู่ สร้างข้อสรุป และตีความหมาย ในรูปแบบบรรยายเชิงพรรณา ครอบคลุมในเรื่องบทบาทของผู้นำชุมชนที่มีต่อการสร้างเสริมสุขภาวะของสมาชิกในชุมชนในช่วงการระบาดของเชื้อโรค COVID-19 การตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากประธานชุมชน โดยการสัมภาษณ์แกนนำคนอื่นในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งคณะกรรมการจัดได้มีการถอดบทสัมภาษณ์จากเทปบันทึกเสียง (ถ้าได้รับการอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูล) แบบคำต่อคำ บทสัมภาษณ์สังเกตการณ์สภาพแวดล้อมชุมชน เช่น ความสะอาดและความเป็นระเบียบ เป็นต้น รวมทั้งสังเกตกิจกรรมของชุมชน ติดตาม Facebook ของชุมชนเพื่อ

ทราบข่าวสารกิจกรรมของชุมชน ทั้งหมดนี้เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องและความถูกต้องของข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก คณะผู้วิจัยสืบสุดการวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อจัดการอิมตัว (Thematic saturation) ไม่มีประเด็นใหม่ที่เกิดจากการวิเคราะห์ข้อมูล

การพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล คณะผู้วิจัยถามความสมัครใจจากผู้ให้ข้อมูลหลักก่อนเข้าร่วมในโครงการวิจัย คณะผู้วิจัยได้อธิบายวัตถุประสงค์ของการวิจัย ระยะเวลาของการวิจัย รวมทั้งประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการวิจัย พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้ถามข้อสงสัยจนมีความเข้าใจอย่างดีแล้ว คณะผู้วิจัยตกลงกับผู้ให้ข้อมูลว่า จะเก็บข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลเป็นความลับ โดยข้อมูลเหล่านี้จะถูกทำลาย 3 ปี เมื่อโครงการวิจัยสิ้นสุดลง

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก

ลำดับ	ที่อยู่	อายุ	เพศ	ตำแหน่งในชุมชน
ผู้ให้ข้อมูลคนที่หนึ่ง	ชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคีเจริญ	78	หญิง	ประธานชุมชน
ผู้ให้ข้อมูลคนที่สอง	ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดนนทบุรี	41	ชาย	ประธานชุมชน
ผู้ให้ข้อมูลคนที่สาม	ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดสมุทรปราการ	36	ชาย	ประธานชุมชน
ผู้ให้ข้อมูลคนที่สี่	ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดสุพรรณบุรี	49	หญิง	ประธานชุมชน
ผู้ให้ข้อมูลคนที่ห้า	ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดกระปี	51	หญิง	ประธานชุมชน
ผู้ให้ข้อมูลคนที่หก	ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น	62	ชาย	ประธานชุมชน
ผู้ให้ข้อมูลคนที่เจ็ด	ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี	51	ชาย	ประธานชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคีเจริญ เป็นหญิงอายุเกือบ 80 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านการศึกษา อดีตข้าราชการครู เคยเป็นเลขาธุமนห์รายสิบปี ก่อนรับตำแหน่งประธานชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2556 จนปัจจุบัน ประจำบกประจำแขวง อธิการบดี มีความสามารถในการสื่อสาร ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดนนทบุรี เป็นชายอายุประมาณ 40 ต้น ๆ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขานิติศาสตร์ และสาขาวิชารัฐศาสตร์ และกำลังศึกษาด้านบริหารธุรกิจ เริ่มดำรงตำแหน่งประธานชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2553 ถึงปัจจุบัน มีความสามารถในการอธิบายด้วยภาษาไทย ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดสมุทรปราการ เป็นชายอายุประมาณ 30 กลาง ๆ จบการศึกษาด้านวิศวกรรม สาขาวัตถุทางการและกำลังศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวัตถุประสาณศาสตร์ ดำรงตำแหน่งประธานชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2553 ถึงปัจจุบัน อธิการบดี มีความสามารถในการสื่อสารและมีความสามารถด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นพิเศษ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4 ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นหญิงอายุประมาณ 50 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เคยทำงานเป็นครูโรงเรียนเทศบาลก่อน ออกมาระบกอบอาชีพเกษตรกรรม ดำรงตำแหน่งประธานชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2555 ถึงปัจจุบัน เป็นคนจริงจัง ไม่ค่อยพูดเป็นผู้เริ่มจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดกระปี เป็นหญิงอายุประมาณ 50 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาโท เป็นลูกและหลานของอดีตผู้นำชุมชน ดำรงตำแหน่งประธานชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2558

ถึงปัจจุบัน สนใจเทคโนโลยีสมัยใหม่ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6 ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น เป็นชายอายุประมาณ 60 ปี เคยเป็นทหาร ดำรงตำแหน่งประธานชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2549 ถึงปัจจุบัน สนใจเรื่องการเมืองและสหกรณ์ การเกษตร ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี เป็นชายอายุประมาณ 50 ปี จบการศึกษา ระดับปริญญาโท ทำสวนอินทรพัลล์ เป็นลูกชายของอดีตกำนันในพื้นที่ ดำรงตำแหน่งประธานชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2556 ถึงปัจจุบัน สนใจการลงทุนและพัฒนาอสังหาริมทรัพย์

ผู้จัดสามารถสังเคราะห์บทบาทของผู้นำชุมชนที่ส่งเสริมการเสริมสร้างสุขภาวะของสมชุมชนได้ดังนี้

1) ผู้สร้างแรงบันดาลใจ ขั้นตอนเริ่มต้นในการพัฒนาสุขภาวะชุมชนช่วงเริ่มต้นของการแพร่ระบาดของเชื้อโรค COVID-19 ผู้นำชุมชนมีบทบาทอย่างมากในการสร้างความตระหนักรถึงปัญหาสุขภาวะชุมชนผ่านการสื่อสาร รูปแบบต่าง ๆ เช่น การสื่อสารออนไลน์ สิ่งพิมพ์ หรือจายข่าว การไปเยี่ยมบ้าน สภาพแวดล้อม สนทนาระบบที่เปลี่ยนไป มุ่งเน้นที่ศักดิ์ศรีในประเทศต่าง ๆ โดยทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการสนทนาระบบที่เปลี่ยนไป และวิธีการอื่น ๆ เพื่อเข้าถึง สมาชิกทุกกลุ่ม ซึ่งก็คือบทบาทของการเป็นผู้จัดประชุม การเริ่มต้นคือสิ่งที่สำคัญมาก เพราะหากไม่มีการเริ่มต้นก็ไม่มีสิ่งอื่น ๆ ตามมา อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป มีส่วนสำคัญหรือกระตุ้นให้เกิดการจัดประชุมในการพัฒนาสุขภาวะชุมชน เช่น ภัยพิบัติทางธรรมชาติ การเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว และการลดลงของชนบท การเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนไม่ได้เลือกเอง เป็นต้น⁽²¹⁾ ในกรณีนี้ ชุมชนอาจมีความตระหนักรถึงปัญหาอยู่แล้ว เพราะ COVID-19 เป็นปัญหาระดับโลก บทบาทของผู้นำคือ การจัดประชุมให้เกิดการเริ่มต้น นอกจากนี้ผู้นำชุมชนต้องกระตุ้นสร้างแรงจูงใจต่อชุมชนและเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งสร้างกิจกรรมระหว่างชุมชนกับเครือข่ายภายนอก ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจ้าลีกดังนี้

“กิจกรรมบางอย่างแรก ๆ ไม่ค่อยมีคนร่วมก็ต้องแสดงให้ลูกบ้านเห็น เช่น การเข้าค่ายเยาวชนที่จัดโดยเขต เริ่มแรกไม่มีครุณใจ ก็เปลี่ยนมาจัดที่ชุมชนแทน พอดูกบ้านเห็น (ว่ามีกิจกรรมที่น่าสนใจ) จากนั้นมา ก็เนย่งกันไป (ร่วมงาน) ที่เขต” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, 2022 Jul 13)

“ในช่วงที่ต้องการรณรงค์ให้คนในชุมชนในหน้ากากในที่สาธารณะเป็นอย่างไรที่ยากมาก คนเค้าไม่ชิน และไม่มีหน้ากากด้วย เราต้องเป็นตัวอย่างให้เค้าให้เห็นว่าเราใส่หน้ากากอนามัยตลอดเวลา แรก ๆ คนดูเราเป็นตัวประหลาด ตอนหลังพอเราเล่าข่าวการเสียชีวิตของคนจีนและฝรั่งที่เป็นโควิดเรื่อย ๆ เค้าก็กลัวกัน มาใส่หน้ากากแบบเรา คนที่ไม่ใส่หน้ากากกล้ายเป็นคนประหลาดเลี่ยง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, 2022 Oct 7)

การสร้างแรงจูงใจโดยการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างดูจะเป็นสิ่งที่สำคัญสุด ดังที่ผู้นำชุมชนหลายคนเล่าให้ฟัง

“ผมนี่พังๆทั้งสั้นเลยนะเรื่องใส่หน้ากาก เราต้องใส่เองก่อน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, 2022 Jul 14)

“สอนวิธีการใส่หน้ากากให้ถูกต้อง ล้างมือ อยู่ห่าง ๆ กัน เค้านึกว่าเราระบบทัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, 2022 Oct 3)

2) ผู้สร้างพื้นที่การเรียนรู้สู่สาธารณะ ผู้นำชุมชนส่งเสริมให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคนทุกฝ่าย เรียนรู้และเปลี่ยน เสนอความคิดเห็นได้อย่างอิสระและเท่าเทียมกัน เพื่อสร้างความรู้ที่จำเป็นต่อการสร้างสุขภาวะชุมชน ในสถานการณ์ COVID – 19 โดยสร้างพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ที่เน้นความเท่าเทียมกันของตัวแทนการพัฒนา กับผู้เป็นหุ้นส่วน เป็นการสื่อสารสองทาง ไม่มีการอกรอกคำสั่ง ไม่มีฝ่ายหนึ่งแสดงบทบาทที่ส่อให้เห็นถึงความเห็นอกว่า⁽²²⁾ ซึ่งจำแนกเป็นขั้นตอนได้ดังนี้ 1) ระบุปัญหา โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหารือกัน 2) การวางแผน คือ โดยชุมชนกับเครือข่ายร่วมกันกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติ วิธีการประเมิน และรายละเอียดอื่น ๆ เช่น การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลและแต่ละฝ่าย เป็นต้น บทบาทสำคัญของผู้นำคือ กระตุ้นให้ทุกฝ่ายทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ อิสระและเท่าเทียมกัน 3) การปฏิบัติการ คือ ทำตามแผนการที่วางไว้ และปรับปรุงแผนโดยผลจากการประเมินและสะท้อนผลมาพิจารณา ลิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แต่ไม่จำเป็นต้องทำตามแผนการ “เบื้องต้น” แต่ควรเน้นความยืดหยุ่นความเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทในเวลาอันนั้น ๆ บทบาทสำคัญของผู้นำในช่วงนี้คือ ประสานงานและรับต้นและสร้างแรงจูงใจกับทุกฝ่ายให้ปฏิบัติการอย่างกระตือรือร้น ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจ้าเล็กดังนี้

“... จึงคิดว่าควรใช้หลักนิติศาสตร์ร่วมกับหลักธุรกิจศาสตร์ ในการดูแลอาคารชุดเราต้องรู้กฎหมายอยู่แล้ว แต่นิติศาสตร์มันค่อนข้างตายตัวไม่ยืดหยุ่นเท่าธุรกิจศาสตร์ ถ้ามีปัญหาอะไรใช้การพูดคุยเจรจา กัน หรือผ่อนผันกันไป” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, 2022 Jul 28)

“อย่างคนแก่หรือเด็กก็อาจจะไปบังคับเค้าไม่ได้ เรายอดของเค้าไม่พัง ต้องให้คนที่บ้านเค้าพูด เค้าไม่รู้ หรอกว่าเราเป็นผู้นำชุมชนอะไรนี่ ต้องให้วันให้คนที่บ้านเค้าที่เข้าใจเราช่วย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, 2022 Oct 7)

“ให้พระช่วยพูดผ่านวิทยุชุมชนก็ทำมาแล้ว นิมนต์ท่านมาพูดบ่อย ๆ คนฟังบ่อย ๆ ก็เรียนรู้ไปเอง อ้าง ตาราง นักร้องคนในนุคนี่ที่ดีโควิดก็มี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, 2022 Oct 13)

3) การสะท้อนผล ควรทำระหว่างปฏิบัติการเป็นระยะ ๆ และสะท้อนผลในภาพรวมเมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงาน การสะท้อนผลคือ การทบทวนหรือไตร่ตรองประสบการณ์ที่ได้รับว่ามีความสำคัญอย่างไร เช่น ทำไม่กิจกรรมบางอย่างถึงประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว มีบางสิ่งที่ขัดขวางการบรรลุเป้าหมายหรือไม่ จะหลีกเลี่ยงความผิดพลาดอย่างไร⁽²³⁾ ซึ่งก็คือกระบวนการวิพากษ์ กระบวนการของความพยายามในการตีความ และให้ความหมายต่อประสบการณ์ที่ประสบ⁽²⁴⁾ ตัวอย่าง เช่น กิจกรรมการรณรงค์เรื่องการฉีดวัคซีนป้องกันเชื้อโรค COVID-19 ในช่วงแรกที่คนยังไม่กล้าที่จะฉีด เมื่อกิจกรรมเสร็จสิ้นแล้วต้องมีการประเมินและสะท้อนว่ากิจกรรมนี้ช่วยให้คนในชุมชนรู้และเข้าใจผลดีและผลข้างเคียงอันเกิดจากการฉีดวัคซีนหรือไม่ และเพียงใด อะไรที่ทำแล้วสำเร็จและไม่สำเร็จ พร้อมทั้งพิจารณาว่า การดำเนินการก่อให้เกิดประสบการณ์อะไร เช่น การเรียนรู้ร่วมกัน การแบ่งงานกันทำ การบริหารจัดการ การสร้างอำนาจต่อรองกับเครือข่าย และอื่น ๆ บทบาทที่สำคัญของผู้นำคือ กระตุ้นให้ทุกฝ่ายพิจารณาอย่างใคร่ครวญต่อการดำเนินการในแต่ละขั้นตอน และในภาพรวมทั้งหมด ส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไข พัฒนา ปรับปรุงปรับตัว รับมือต่อภัยคุกคาม COVID – 19 และสถานการณ์อื่น ที่อาจเกิดขึ้นกับชุมชนต่อไปในอนาคต ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจ้าเล็กดังนี้

“ในเริ่มแรกเขา (มหาวิทยาลัยเอกชนแห่งหนึ่ง) ก็เป็นเพียง สนับสนุนทุกด้าน ร่วมทั้งความรู้ คำแนะนำดีต่าง ๆ จากนั้นค่อย ๆ ปล่อยให้เราทำกันเองมากขึ้นเรื่อย ๆ ดูแลห่าง ๆ ...ปล่อยให้ชุมชน ดำเนินงาน บริษัทฯ แก้ปัญหา ด้วยตนเอง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, 2022 Jul 13)

หรือแม้แต่กิจกรรมที่เกี่ยวกับการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 โดยตรง

“เราต้องให้เค้าทำกันเอง ช่วยเค้าแต่อย่าไปเจ้ากี้เจ้ากันทุกอย่าง ถ้าชาวบ้านเค้าลงมือทำกันเอง เค้า มีส่วนร่วม เค้ารู้ว่าเองรู้ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, 2022 Oct 7)

3) ผู้สร้างภาระผู้นำให้กับสมาชิกในชุมชน ผู้นำควรเป็นเพียงผู้อำนวยการที่ปล่อยให้สมาชิกคนอื่นได้แสดงบทบาท ความสามารถตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ส่งเสริมสนับสนุนและกระจายความรับผิดชอบให้แก่ผู้นำระดับรอง ๆ ลงมา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในสถานการณ์ COVID – 19 ที่ประธานชุมชนคนเดียวไม่มีทางรับมือ กับสถานการณ์ดังกล่าวได้ เพื่อกระตุนให้สมาชิกมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่ใช่รอแต่รับคำสั่ง ซึ่งนอกจากเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมแล้วยังเป็นการเสริมสร้างความเป็นผู้นำกับสมาชิกคนอื่น ๆ รวมทั้งลดภาระของผู้นำ ฉะนั้นการดำเนินงานในทุกขั้นตอนนี้ต้องดังต่อไปนี้พื้นฐานของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจาะลึกดังนี้

“เริ่มแรกนั้น (ประธานชุมชน) ทำเองแทบทุกอย่าง แต่ต่อ ๆ มา ก็ค่อย ๆ จ่ายงานให้คนอื่น ๆ ทำ ... การใช้คนต้องดูคนให้ดี ต้องเลือกคุณความเหมาะสม อย่างโครงการ... ให้เลขานุการชุมชนไปดูแลแทน ... (คนอื่น) ได้โอกาสแสดงความสามารถ (และ) ลดภาระของประธานชุมชน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, 2022 Jul 13)

“นำคนเดียว ทำคนเดียว ไม่ให้หารือกัน มันต้องเกิดจากเรา แล้วเค้าเราเป็นนำ ไปพูดกับคนอื่นต่อ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, 2022 Oct 3)

4) ผู้เชื่อมโยงเครือข่าย โดยสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกชุมชน เนื่องจากสถานการณ์ COVID – 19 เป็นปัญหาใหญ่เกินกว่าชุมชนจะรับมือได้โดยลำพัง เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาสุขภาวะชุมชนและรับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยติดต่อประสานงานไปยังเครือข่ายภายนอก เพื่อสร้างความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรมภายในชุมชนเองและระหว่างชุมชนกับเครือข่ายภายนอก เพื่อรับผลประโยชน์ร่วมกัน และเพื่อนำทรัพยากรจากเครือข่ายภายนอก (ที่ชุมชนอาจขาดหรือมีไม่เพียงพอ) มาพัฒนาชุมชน เช่น ความรู้ ทักษะ งบประมาณ เป็นต้น ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจาะลึกดังนี้

“... ชุมชนควรทำงานร่วมกับเครือข่ายภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานในระดับพื้นที่ เพื่อเพิ่มความสะดวกและความสำเร็จ เพราะ(ทรัพยากรบางอย่าง) ลำพังเพียงแต่ในชุมชนอาจไม่มีหรือมีไม่เพียงพอ อย่าง(ความรู้)ด้านสุขภาพ และผู้ช่วยในการดูแลผู้สูงอายุ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, 2022 Jul 28)

“ตอนสถานการณ์การระบาดรุนแรง ถ้าเราไปรู้จักใครเลย คนซึ่งนอกรีดเค้าไม่รู้หรือ กะรานมันไปทุกที่ มีอยู่ช่วงคนติดโควิดกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ชั้นยังไปออกทีวีเลย ขอความช่วยเหลือเค้า” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, 2022 Oct 13)

5) ผู้สร้างช่องทางรายได้ ในสถานการณ์ COVID -19 ผลกระทบถึงรายได้ของสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชนจึงต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการหารายได้เข้าชุมชนโดยการสร้างอาชีพ ในการพัฒนาสุขภาวะชุมชนควรใช้เงินจากเครือข่ายมากกว่าใช้เงินของชุมชนเอง ทุนทางสังคมที่ควรใช้น้อยที่สุดคือ ทุนทรัพย์ ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของผู้นำชุมชน ต้องเป็นผู้จัดหาทุนทรัพย์หรืองบประมาณจากเครือข่ายภายนอก หรือมีบทบาทเป็นผู้สร้างช่องทางรายได้ มากกว่าจะนำเงินหรือทุนทรัพย์อగิมมาใช้เอง ส่วนเงินหรือรายได้ของชุมชนควรใช้ในการหล่อเลี้ยงองค์กรก่อน เช่น ค่าสาธารณูปโภค เงินเดือนพนักงาน ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ดังนี้

“รายจ่ายประจำของสำนักงาน เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ เงินเดือนพนักงาน เราใช้จากเงินของชุมชนเอง ที่มาจากการค่าส่วนกลาง ส่วนงานพัฒนาเราใช้จ่ายเงินของเครือข่าย ... ผู้นำควรเขียนโครงการเพื่อขอทุนเป็น ตึงงบภายนอกมาช่วย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, 2022 Jul 28)

“คนต้องงานเยอะ อยู่บ้านเยะ ๆ เด็กเดือดร้อน เราต้องประสานกับหน่วยงานกับคนข้างนอก ของงาน ขอความช่วยเหลือเด็ก ขอบอย ๆ ก็กรุงใจเด็ก” 25 (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, 2022 Oct 7)

6) ผู้สร้างสันติ ในสถานการณ์ปกติและในสถานการณ์ COVID -19 สิ่งที่จำเป็นอย่างขาดไม่ได้คือ การสร้างอำนาจจตอรองกับเครือข่ายภายนอก เพื่อประโยชน์สูงสุดและศักดิ์ศรีของชุมชน เพื่อรับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยชุมชนสามารถรับสิ่งที่ตนต้องการ และปฏิเสธสิ่งที่ตนไม่ต้องการได้ ไม่ใช่ชุมชนเป็นฝ่ายรับคำสั่งหรือรับความช่วยเหลือแต่ฝ่ายเดียว ซึ่งการสร้างสมดุลนี้มาจากการเจรจาต่อรอง ผลลัพธ์ที่อภิมาคือ ข้อตกลงร่วมกัน ที่ไม่ใช่คำสั่ง สิ่งนี้ไม่สามารถเกิดขึ้นเอง แต่เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องกระทำการร่วมกัน ตั้งแต่ผู้นำชุมชนที่มีความสามารถนำเสนอชุมชนตนเองต่อเครือข่ายอย่างน่าสนใจพร้อมข้อมูลที่พร้อมเพรียง ผู้นำจะต้องลงมานั่งลงมาร่วมกับชุมชนโดยรวมแสดงความพร้อม และกระตือรือร้นในการพัฒนาตนเอง เพื่อให้เครือข่ายมั่นใจว่าการดำเนินการร่วมกับชุมชนจะไม่สูญเปล่า และได้ผลประโยชน์ร่วมกันทั้ง 2 ฝ่าย ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ดังนี้

“ชุมชนทำงานร่วมกับเครือข่ายภายนอก แบบ win-win คือได้ประโยชน์ด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย อย่างถ้ามีราชการจะมาฝึกอบรมให้ชุมชน ก็ต้องตระเตรียมสมาชิก (จำนวนที่เหมาะสม) เตรียมความพร้อมอีน ๆ สถานที่ให้พร้อมอย่างเต็มที่ ร่วมมืออย่างเต็มใจ และเมื่อต่อไปเราร้องขออะไรไปเครือข่ายเขาก็เต็มที่กลับมาช่วยกัน ต่างคนต่างได้รับประโยชน์ ไม่ใช่อึกฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์แต่อีกฝ่ายไม่ได้อะไร” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, 2022 Jul 28)

การบริหารความขัดแย้งในช่วงวิกฤต เช่น ในช่วงการแพร่ระบาดเชื้อ COVID-19 เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ

“ทະلهะกันเยอะ ไม่เล่นหักกักทະلهะกัน พอยู่ว่าคนเป็นโควิดแต่ไม่แยกไปอยู่เดียงนา ก็จะตีกัน เราต้องเป็นคนแยก (คนป่วยกับชาวบ้านคนอื่นไม่ทະلهะกัน) อากม่า” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, 2022 Jul 14)

7) ผู้สร้างทุนมนุษย์ ในสถานการณ์ COVID -19 ต้องระดมทรัพยากรเพื่อนำมาแก้ปัญหา โดยสร้างและนำทุนทางสังคมมาใช้ โดยพยายามนำทรัพยากรของชุมชนในทุกรูปแบบมาใช้เพื่อพัฒนาสุขภาวะชุมชน หากไม่มีกิจกรรมสร้างขึ้น โดยการสำรวจทุนทางสังคมในชุมชนว่ามีสิ่งใดที่สามารถนำมาใช้ขับเคลื่อนชุมชนได้ และไม่ใช่สิ่งต่างๆ ว่าอะไรคือทุนทางสังคม แต่เป็นสิ่งที่มีความต้องการ ที่ชุมชนต้องการ “ทิบจับ” อะไรในชุมชนมาใช้ในการพัฒนาสุขภาวะชุมชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุนมนุษย์ โดยใช้บุคลากรของชุมชนให้มากที่สุดในการพัฒนาสุขภาวะชุมชน เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกชุมชนมีความรู้ ทักษะ ความชำนาญเฉพาะด้านที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสุขภาวะชุมชน และเป็นการลดการพึ่งพิงบุคลากรจากภายนอก ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนกว่าการพึ่งพิงจากภายนอกอย่างเดียว และเป็นการช่วยสร้างสมดุลทางอำนาจจต่อรองกับเครือข่ายภายนอกด้วย ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ดังนี้

“(ในการอบรมการดูแลผู้สูงอายุ) ป้าจุบันผู้ดูแล (ผู้สูงอายุ) เป็นคนในสังกัดเทศบาล แต่เราต้องการผู้ดูแลที่เป็นคนในชุมชนของเราเอง (นอกจาก) เราไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแล้ว ยังได้บุคลากรที่มีความชำนาญเฉพาะด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, 2022 Jul 30)

“อสม. กับบแม่หนึ่งอยู่ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ทำกันไม่ไว หมุดไฟหมดแรง ต้องให้คนใหม่ ฯ มาช่วย” ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, 2022 Oct 13)

8) ผู้ประชาสัมพันธ์ ระหว่างการดำเนินการในทุกขั้นตอนจะต้องทั่งเสร็จสิ้นกระบวนการ ผู้นำต้องเป็นผู้ประชาสัมพันธ์เผยแพร่การดำเนิน ความคืบหน้า และผลการดำเนินงานให้สมาชิกในชุมชนและเครือข่ายทราบอย่างสม่ำเสมอ และประชาสัมพันธ์ความสำเร็จสู่สังคมภายนอก โดยใช้สื่อที่หลากหลายรูปแบบเพื่อสามารถเข้าถึงสมาชิกให้ได้มากที่สุด ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เจาะลึกดังนี้

“เรารู้ด้วยกันอยู่แล้ว (ระหว่างกลุ่มผู้นำกันเอง) ชุมชนใช้แบบประเมินจำนวนไม่น้อยในการสื่อสารกับสมาชิกในชุมชน... รายงานประจำปี แจกให้ลามาชิกทุก ๆ คนในชุมชน (ไม่ใช่ให้เฉพาะแกนนำ) และยังมีรายงานย่อยประจำเดือน (รวมทั้ง)... รายงานการใช้จ่ายของชุมชนในทุก 15 วัน ด้วย ...เราได้รางวัล (จากการประกวดด้านสุขภาวะ) หลายรางวัล ทั้งระดับห้องถังถึงระดับประเทศ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, 2022 Jul 30)

ในช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดโควิด ผู้นำชุมชนยังทำหน้าที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารในเวลาเดียวกัน

“คนในบ้านเด็กวัยมาก รู้ว่าอยู่ไม่เท่ากัน บางคนรู้มากกว่าขึ้นอีก คนไหนที่รู้เรื่องเราฟังเค้า แล้วไปเล่าให้คนอื่น ๆ พังต่อ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, 2022 Oct 3)

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้พบว่าผู้นำชุมชนมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมสุขภาวะของชุมชนในช่วงวิกฤตโควิด-19 Ricketts A.⁽²⁵⁾ ที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมผ่านพื้นที่สาธารณะของคนชายขอบในการรวมตัวกันเรียกร้องในการพัฒนาสุขภาวะ โดยการสร้างวิสัยทัศน์ การเสริมพลัง และสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งการที่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ผู้นำชุมชนมีบทบาทที่สำคัญในการนำพาให้ชุมชนก้าวข้ามสถานการณ์วิกฤตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ COVID - 19 นกกร ไชยสุข ทักษิณ, ทวีศักดิ์ พุฒสุข ฯ และวันชัย ธรรมสัจการ⁽¹³⁾ ได้ระบุบทบาทที่สำคัญของผู้นำได้แก่ 1) การเป็นต้นแบบและผู้ริเริ่ม 2) การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล 3) การสร้างแรงกระตุ้น 4) การสร้างความร่วมมือและมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย นอกจากนี้ การตระหนักถึงความสำคัญของสุขภาวะชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือการตระหนักถึงศักยภาพของตนเอง มีความเชื่อมั่นในการต่อรอง เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า และเสริมศักยภาพของชุมชนให้พร้อมรับมือต่อสถานการณ์ COVID – 19 และความท้าทายใหม่ ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต การดำเนินการที่ไม่ประสบความสำเร็จไม่ใช่ความสูญเปล่า หากมีการสะท้อนผล ในการพัฒนาสุขภาวะชุมชนนี้กับปัจจัยหลายอย่างที่จะทำให้บรรลุผล บางอย่างก็อยู่เหนือการควบคุม และสำคัญกว่านั้นคือ การได้บทเรียนหรือการเรียนรู้ไม่ใช่ความสูญเปล่าอย่างแน่นอน เพียงแต่ชุมชนต้องทบทวนข้อผิดพลาดและสะท้อนผลอย่างตรงไปตรงมา และพร้อมจะแก้ไข ลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น ลดผลกระทบความวิจัยของ เทพธิทัต เขียวคำ และเจนสมุทร แสงพันธ์⁽²⁶⁾ ที่กล่าวว่าการสะท้อนผล เป็นขั้นตอนสำคัญมากต่อการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้อง ช่วยแก้ไขปรับปรุงการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย และสร้างความเข้าใจร่วมกัน วิสัยทัศน์ที่ก้าวหน้าของผู้นำชุมชนอาจสร้างการสร้างความต้องการจำเป็นขึ้นมาใหม่ ได้ โดยเฉพาะสถานการณ์นี้ โดยสร้างความต้องการจำเป็นด้านสาธารณสุข การตอบสนองความต้องการของสมาชิก เป็นวัตถุประสงค์หลักในการพัฒนาชุมชน คงไม่มีใครปฏิเสธ แต่ผู้นำอาจพบประเด็นที่ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนยังไม่เห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะผู้นำต้องมองก้าวข้ามไปข้างหน้า⁽²⁷⁾ ต้องกระตุ้นให้เกิดความต้องการจำเป็นใหม่ ๆ ถ้ามีความเชื่อมั่นว่าสิ่งนั้นเป็นยุทธศาสตร์เชิงรุกที่สำคัญในการพัฒนาสุขภาวะชุมชนในอนาคต⁽²⁸⁾

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำเป็นสื่อกลางที่สำคัญที่ช่วยให้สมาชิกในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคม และสถานการณ์ที่ซับซ้อนและวิกฤต เช่น ในช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อโควิด COVID-19 ที่ผ่านมา ที่ผู้นำชุมชน อาจจะต้อง “สมมหภาคหลายใบ” ในต่างกรรม ต่างวาระ หรืออาจจะต้องสมมหภาคพร้อมกันหลายใบภายใต้สถานการณ์เดียวกันที่เป็นได้ เพื่อให้การบริหารจัดการชุมชนมีประสิทธิภาพ รองรับกับบริบทของปัญหาชุมชนที่เปลี่ยนแปลงอย่างเร่งด่วน (disruption)

2) ผลการวิจัยพบว่า ทุนมนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาในชุมชน ทุนมนุษย์ที่ทรงคุณค่าที่สุดในองค์กรไม่ใช่เพียงแค่ผู้นำ แต่รวมไปถึงสมาชิกทุกคนในชุมชนที่มีความรู้ ทักษะ และ ความสามารถเฉพาะตัวที่สามารถใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนร่วมกัน เมื่อคำพูดที่ว่า “เดินคนเดียวไปได้ไว แต่อยากเดินให้ไกลต้องไปด้วยกัน”

3) นำผลการวิจัยที่ค้นพบไปพัฒนาบทบาทผู้นำชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ COVID -19 และสถานการณ์อุกอาจอื่น ๆ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ในงานวิจัยนี้ทำการศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนที่มีต่อการสร้างเสริมสุขภาวะของคนในชุมชนในช่วงการแพร่ระบาดเชื้อ COVID-19 ผลวิจัยมาจากมุมมองของผู้นำชุมชน ซึ่งอาจเป็นมุมมองที่มีอคติ ดังนั้นงานวิจัยในอนาคตอาจตรวจสอบบทบาทของผู้นำในสถานการณ์หรือภาวะวิกฤตอื่น ๆ โดยการเก็บข้อมูลจากสมาชิกในชุมชนเพื่อสอบถาม หรือต่อยอดงานวิจัยขึ้นนี้

2) ศึกษาผู้นำในฐานะที่เป็นทุนทางสังคม เพราะโดยทั่วไปเรามักมองผู้นำชุมชนว่าเป็นบุคคลที่นำทุนทางสังคมมาใช้ การเปลี่ยนมุมมองนี้อาจพบความหมายของความเป็นผู้นำแตกต่างไปจากเดิม

เอกสารอ้างอิง

1. Ortega FB, Ruiz JR, Castillo MJ, Sjöström M. Physical fitness in childhood and adolescence: a powerful marker of health. *International Journal of Obesity*. 2008;32:1-11.
2. Ghaljahi M, Rahdar S, Almasi SZ, Ahmadi S, Igwegbe CA. Survey dataset on the externalizing self-esteem and gender effects on self-esteem subscales of students in Zabol University of Medical Sciences, Iran. *Data in Brief*. 2018;21:40-413.
3. Teungfung R, Choijit R. Socio-economic Security and Happiness of Bangkok Residents. *Journal of Social Development (JSD)*. 2015;17(1):111-33.
4. Larson JS. The measurement of social well-being. *Social Indicators Research*. 1993;28:285-96.
5. Maa J, Dongb G, Chenc Y, Zhang W. Does satisfactory neighbourhood environment lead to a satisfying life? An investigation of the association between neighbourhood environment and life satisfaction in Beijing. *Cities*. 2018;74:229-39.
6. Defining Learning Communities [Internet]. Centre for Research & Learning. 2003 [cited 2019 November 6]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/43527785_Defining_Learning_Communities.
7. Wisetpatsa P. Effects of Research-Based Community Learning on Concepts of Social and Culture Change and Attitudes Towards Thai Culture Conservation of Tenth Grade Students. Bangkok: Chulalongkorn University; 2013.
8. Tufte T, Mefalopulos P. Participatory Communication A Practical Guide. Washington, D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank; 2009.

9. Holden M. Correction to: Community Well-Being in Neighbourhoods: Achieving Community and Open-Minded Space through Engagement in Neighbourhoods. *International Journal of Community Well-Being*. 2018;1:45-61.
10. Public Space, The Public Sphere, And The Urban As Public Realm [Internet]. 2017 [cited 2019 Decemember 29]. Available from: <http://currychandler.com/cool-medium/2017/2/6/public-space-the-public-sphere-and-the-urban-as-public-realm>.
11. Setkij W. Sustainable Development in the context of National Development. *Burapha Journal of Political Economy (JPE)*. 2020;8(1):81-106.
12. Srisun S. Self-reliance Concept of Country People: Demeaning the Rural to a Dichotomous of Urban. *Humanities and Social Sciences (HUSO)*. 2015;32(2):183-208.
13. Chaisuktaksin N, Putsukee T, Dhammasaccakarn W. Leadership Prototypes for Community Well-being Behaviral Change. *Journal of Education Taksin University*. 2019;19:1.
14. Klingborg DJ, Moore DA, Varea-Hammond S. What Is Leadership? *Journal of Veterinary Medical Education (JVME)*. 2006;33(2):280-3.
15. Abbas W, Asghar I. The Role of Leadership in Organizational Change: Relating the Successful Organizational Change with Visionary and Innovative Leadership. *Kungsbäcksvägen: University of Gavle*; 2010.
16. Thawinkarn D. “Super Leadership” in the 21stCentury. *Journal of Educational Administration*, Khon Kaen University (J Ed Admin KKU). 2015;11(2):23-35.
17. Nujoi A, Disathapon C, Lohidwisard S. Learning Community Learder. *Journal of Research and Curriculum Development (JRCD)*. 2016;6(2):49-64.
18. Chaisuktaksin N, Putsukee T, Dhammasaccakarn W. Leadership Prototypes for Community Well-being Behaviral Change. *Journal of Education Thaksin University*. 2019;19(1):99-114.
19. Techaatik S, Wongarsa W. Community Well-Being Development for Healthy Life. *Humanities & Social Sciences (HUSO)*. 2012;29(2):1-22.
20. Thaunbula C, Malaheng M. The participation of Thai political reform in the community dimension through coffee meeting; the case study: Mueang District of Narathiwat. Bangkok: King Prajadhipok's Institute; 2018.

21. McCreaa R, Waltona A, Leonard R. A conceptual framework for investigating community wellbeing and resilience. *Rural Society*. 2015;23(3):270–82.
22. Roongkan Musakophas, Weerapong Polnigongit. Current and future studies on participatory communication in Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences (Kasetsart J Soc Sci)*. 2017;38:68-73.
23. Keating C. Evaluating Community Arts and Community Well-Being. *Victoria: Effective Change*; 2002.
24. Nguyen QD, Fernandez N, Karsenti T, Charlin B. What is reflection? A conceptual analysis of major definitions and a proposal of a five-component mode. *Medical Education*. 2014;48(12):1176–89.
25. Ricketts A. Participation in place-making: Enhancing the wellbeing of marginalised communities in Aotearoa/New Zealand. *Wellington: Victoria University of Wellington*; 2008.
26. Kheawkham T, Saengpun J. Teachers' classroom reflection in professional learning community using lesson study and open approach. *Silpakorn University Journal (SUJ)*. 2019;39(6):187-98.
27. Padang PN, Inggris JB. Leader Vision for Effective Leadership. *Journal Polingua*. 2012;1(1).
28. Sricharumediyan C, Vaddhano PT. Leadership and Community Development. *Journal of MCU Peace Studies Special Issue (JMPS)*. 2018;6(sp1):527-38.